११८५१

No. ११०४ - घ

Title मुण्डकोपनिषत्

Author

Extent ८ Age

Subject उपनिषत् । सम्पूर्णम्

नं० ११०४-घ

मुण्डकोपनिषत्

८ पत्रे

नं० ११०४-घ

पत्राणि — ८ (अष्ट) (सम्पूर्णम्)

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ अथ आथर्वणे एव उप
निषद्रहस्यथाशाखो तृतीयाश्च लिख्यते ॥ प्र
थारभ्यते ॥ ब्रह्मा देवानां प्रथमः संबभू
व विश्वस्य कर्त्ता भुवनस्य गोप्ता स ब्रह्म
विद्यां सर्वविप्रतिष्ठामथर्वाय ज्येष्ठपुत्रा
य प्राह अथर्वणे यां प्रवदेत ब्रह्माथर्वा
तां पुरोवाचांगिरे ब्रह्मविद्यां स भारद्वाजा
य सत्यवहाय प्राह भारद्वाजोंगिरसे परा
वरां शौनको ह वै महाशालोंगिरसं विधि
वदुपसन्नः पप्रच्छ कस्मिन्नु भगवो वि
ज्ञाते सर्वमिदं विज्ञातं भवतीति तस्मै सहो

वाच॥ द्वे विद्ये वेदितव्ये इति ह स्म यद्ब्रह्म
विदो वदंति परा चैवापरा च तत्रापरा ऋ-
ग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदो ब्रह्मवेदः शिक्षा
कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छंदो ज्योतिषमि-
तीति स सप्तगुणां व्याख्यामीमांसा धर्मशास्त्रा-
णीत्यथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते य-
त्तदद्रेश्यमग्राह्यमगोत्रमवर्णमचक्षुः
श्रोत्रं तदपाणिपादं नित्यं विभुं सर्वगतं
सुसूक्ष्मं तदव्ययं यद्भूतयोनिं परिपश्यंति
धीराः यथोर्णनाभिः सृजते गृह्णते च यथा
पृथिव्यामोषधयः संभवंति यथा सतः ७ रु

षात्केशलोमानि तथाक्षरात्संभवतीहविश्वं
तपसाचीयतेब्रह्मततोन्नमभिजायते अन्ना
त्प्राणोमनः सत्यंलोकाः कर्मसुचामृतं यःस
र्वज्ञः सर्वविद्यस्यज्ञानमयंतपः तस्मादेत
द्ब्रह्मनामरूपमन्नंचजायते तदेतत्सत्यं मं
त्रेषुकर्माणिकवयोयान्यपश्यंस्तानित्रेतायां
बहुधासंततानि तान्याचरथनियतंसत्यका
मा एष वःपंथाःसुकृतस्यलोके यदालेला
यतेह्यर्चिः समिद्धेहव्यवाहने तदाज्यभागा
वंतरेणाहुतीःप्रतिपादयेत् यस्याग्निहोत्रम
दर्शमपौर्णमासमचातुर्मास्यमनाग्रयणम

तिथिवर्जितंच हुतमवैश्वदेवमविधिनाऽहुतम
२ ग्रहुयाऽहुतमासप्तमांस्तस्य लोकान्हिनास्ति
2 कालीकराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सु
धूम्रवर्णा स्फुलिंगिनी विश्वरुची च देवी ले
लायमाना इति सप्त जिह्वाः एतेषु यश्च
रते भ्राजमानेषु यथाकालं चाहुतयो ह्या
ददायन् तन्नयंत्येताः सूर्यस्य रश्मयो यत्र
देवानां पतिरेकोऽधिवासः एह्येहीति तमा
हुतयः सुवर्चसः सूर्यस्य रश्मिभिर्यजमानं
वहंति प्रियां वाचमभिवदंत्योर्चयंत्य एष वः पु
ण्यः सुकृतो ब्रह्मलोकः प्लवा ह्येते अदृढा

त्तरूपाअष्टादशोक्तमवरंयेषुकर्म एतच्छ्रे
योयेभिनंदंति मूढाजरामृत्युंतेपुनरेवापि
यंति अविद्यायामंतरेवर्त्तमानाःस्वयंधी
राःपंडितंमन्यमानाः जंघन्यमानाःपरियं
ति मूढा अंधेनैवनीयमानायथांधाः अवि
द्यायांबहुधावर्त्तमानावयंकृतार्था इत्य
भिमन्यंतिबाला यत्कर्मिणोनप्रवेदयंति
रागात्तेनातुराःक्षीणलोकाश्च्यवंते इष्टा
पूर्त्तंमन्यमानावरिष्ठं नान्यच्छ्रेयोवेदयंतेप्र व
वमूढा नाकस्यपृष्ठेतेसुकृतेनुभूत्वेमं
लोकंहीनतरंवाविशंति तपःश्रद्धेयेह्यु

प्युपवसंत्यरण्ये शांता विद्वांसो भैक्षचर्यांचरंतः
२ सूर्यद्वारेण ते विरजाः प्रयांति यत्रामृतः स
3 पुरुषो ह्यव्ययात्मा परीक्ष्य लोकान्कर्मचि
तान्ब्राह्मणो निर्वेदमायान्नास्त्यकृतः कृ
तेन तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्
समित्पाणिः श्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठं तस्मै स
विद्वानुपसन्नाय सम्यक्प्रशांतचित्ताय श
मान्विताय येनाक्षरंपुरुषं वेद सत्यंप्रोवा
च तांतत्त्वतो ब्रह्मविद्यां तदेतत्सत्यं यथा
सुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिंगाः सहस्रशः प्र
भवंते सरूपाः तथाक्षराद्विविधाः सोम्य

भावाः प्रजायंते तत्र चैवापियंति दिव्यो ह्यमू
र्त्तः पुरुषः स बाह्याभ्यंतरो ह्यजः अप्राणो ह्य
मनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः एतस्माज्जायते
प्राणो मनः सर्वेंद्रियाणि च खं वायुर्ज्योतिरा-
पः पृथिवी विश्वस्य धारिणी अग्निर्मूर्द्धा चक्षु षी
षी चंद्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वाग्विवृताश्च वे
दाः वायुः प्राणो हृदयं विश्वमस्य पद्भ्यां पृ
थिवी ह्येष सर्वभूतांतरात्मा तस्मादग्निः स
मिधो यस्य सूर्यः सोमात्पर्जन्य ओषधयः पृथि
व्यां पुमान्रेतः सिंचति योषितायां बह्वीः प्र
जाः पुरुषात्संप्रसूताः तस्मादृचः सामय

४ जूंषि दीक्षा यज्ञाश्च सर्वे क्रतवो दक्षिणाश्च सं
वत्सरश्च यजमानश्च लोकाः सोमो यत्र पवते य
५ त्र सूर्यः तस्माच्च देवा बहुधा संप्रसूताः सा
ध्या मनुष्याः पशवो वयांसि प्राणापानौ
व्रीहियवौ तपश्च श्रद्धा सत्यं ब्रह्मचर्यं विधि
श्च सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः
समिधः सप्त होमाः सप्त इमे लोका येषु च
रन्ति प्राणा गुहाशया निहिताः सप्त सप्त अ
तः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिं
धवः सर्वरूपाः अतश्च सर्वा ओषधयो र
सश्च येनैष भूतैस्तिष्ठते ह्यन्तरात्मा पुरुष

सेवेदं विश्वकर्म तपो ब्रह्म परामृतं एतद्यो वे
द निहितं गुहायां सोऽविद्याग्रंथिं विकिरी
तीह सोम्य १ आविः संनिहितं गुहाचरं नाम
महत्पदं अत्रैतत्समर्पितं एजत्प्राणन्नि
मिषच्च यत् एतज्जानथ सदसद्वरेण्यं परं
विज्ञानाद्यद्वरिष्ठं प्रजानां यदर्चिमद्य
दणुभ्योऽणु च यस्मिन् लोका निहिता लो
किनश्च तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तदु वा
ङ्मनः तदेतत्सत्यं तदमृतं तद्वेद्धव्यं सोम्य
विद्धि धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महास्त्रं शरं
ह्युपासा निशितं संदधीत आयाम्य तद्भाव

तेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सोम्य विद्धि प्रण
५ वो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते अ
5 प्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् लक्ष्य
वेगतं चैव शरीरमेवं सर्वतोमुखः व्रह्म सर्वगत
श्चैव विद्धं लक्ष्येन संशयः ऋग्यजुर्यजुर्वेण
मानसामज्याद्याघोषादिना ब्रह्मैवेदमघ
शुभं परिविद्धं इति निश्चयः यस्मिन्द्यौः पृ
थिवी चान्तरिक्षमोतं मनः सह प्राणैश्च सर्वैः
तमेवैकं जानाथ आत्मानमन्या वाचो विमुंच
थामृतस्यैष सेतुः अरा इव रथनाभौ संह
ता यत्र नाड्यः स एषोन्तश्चरते बहुधा जाय

मा

मानः ओमित्येवं ध्यायथ आत्मानं स्वस्ति वः पारा
यतमस्तापरस्तात् यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्यैष म
हिमा भुवि दिव्ये ब्रह्मपुरे ह्येष व्योम्न्यात्मा प्र
तिष्ठितः मनोमयः प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठि
तोन्ने हृदयं संनिधाय तद्विज्ञानेन परिप
श्यंति धीराः आनंदरूपममृतं यद्विभाति
भिद्यंते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः क्षी
यंते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे
हिरण्मये परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलं त
च्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्यदात्मविदो वि
दुः न तत्र चंद्रार्कवपुः प्रकाशते न वाति

वातानचयांदेवताः यत्रदेवकृतंभिर्भवि
५ भावनः स्वयंविभ्रत्पाविरजः प्रकाशते न
5 तत्रसूर्योभातिनचंद्रतारकं नेमाविद्युतो
भांतिकुतोयमग्निः तमेवभांतमनुभा
तिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभाति ब्र
ह्मैवेदममृतंपुरस्ताद्ब्रह्मपश्चाद्ब्रह्मदक्षिणत
श्चोत्तरेण अधश्चोर्ध्वंचप्रसृतंब्रह्मैवेदं
विश्वमिदंवरिष्ठं ८ द्वासुपर्णासयुजा
सखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयो
रन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचा
कशीति समानेवृक्षेपुरुषोनिमग्नोऽनी

शया शोचति मुह्यमानः जुष्टं यदा पश्यत्य
न्यमीशमस्य महिमानमिति वीतशोकः य
दा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णं कर्तारमीशं पुरुषं
ब्रह्मयोनिं तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय नि
रञ्जनः परमं साम्यमुपैति प्राणो ह्येष सर्वभू
तैर्विभाति विजानन् विद्वान् भवते नातिवा
दी आत्मक्रीड आत्मरतिः क्रियावानेष ब्रह्मवि
दां वरिष्ठः सत्येन लभ्यस्तपसा ह्येष आत्मा
सम्यग्ज्ञानेन ब्रह्मचर्येण नित्यं अन्तःशरीरे
ज्योतिर्मयो हि शुभ्रो यं पश्यन्ति यतयः क्षीण
दोषाः सत्यमेव जयति नानृतं सत्येन पन्था

पंथाविततोदेवयानः येनाक्रमंत्यृषयोह्या
८ प्तकामायत्रतत्सत्यस्यपरमंनिधानं बृ
6 हच्चतद्दिव्यमचिंत्यरूपंसूक्ष्माच्चतत्सू
क्ष्मतरंविभाति दूरात्सुदूरेतदिहांतिकेचप
श्यत्स्विहैवनिहितंगुहायां नचक्षुषागृह्य
तेनापिवाचानान्यैर्देवैस्तपसाकर्मणावा
ज्ञानप्रसादेनविशुद्धसत्त्वस्ततस्तुतंपश्यतेनि
ष्कलंध्यायमानः एषोणुरात्माचेतसावेदित
व्योयस्मिन्प्राणःपंचधासंविवेशः प्राणै
श्चित्तंसर्वमोतंप्रजानांयस्मिन्विशुद्धेविभव
त्येषआत्मा यंयंलोकंमनसासंविभाति

विशुद्धसत्त्वः कामयते यांश्च कामान् तंतंलो
कंजायते तांश्च कामान् तस्मादात्मज्ञंह्यर्च
येद्भूतिकामः सवेदैतत्परंब्रह्मधामयत्रवि
श्वंनिहितंभातिशुभ्रं उपासतेपुरुषंह्यका
मास्तेशुक्रमेतदतिवर्तंतिधीराः कामान्
यः कामयतेमन्यमानः सकामभिर्जायतेतत्र
तत्र पर्याप्तकामस्यकृतात्मनस्त्विहैवस
र्वेप्रविलीयंतिकामाः नायमात्माप्रवच
नेनलभ्योनमेधयानबहुनाश्रुतेन यमे
वैषवृणुतेतेनलभ्यः तस्यैषआत्माविवृ
णुतेतनूंस्वां नात्मा बलहीनेनलभ्यो
यमा

द्रेऽस्तं गछंति नामरूपे विहाय ॥ तथा विद्वान्नाम
रूपाद्विमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यं सयो
ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति ॥ नास्याब्रह्मवि
त्कुले भवति ॥ तरति शोकं तरति पाप्मानं गुहा
ग्रंथिभ्यो विमुक्तोऽमृतो भवति । तदेतदृचा
भ्युक्तं । क्रियावंतः श्रोत्रियाः ब्रह्मनिष्ठाः स्वयं
जुह्वत एकर्षिं श्रद्धयंतः । तेषामेवैतां ब्रह्मवि
द्यां वदेत शिरोव्रतं विधिवद्यैस्तु चीर्णं । तदे
तत्सत्यमृषिरंगिराः पुरोवाच नैतदचीर्णव्रतो
धीते ॥ नमः परमऋषिभ्यो नमः परमऋषिभ्यः

इति मुण्डकोपनिषत्समाप्ता १

8